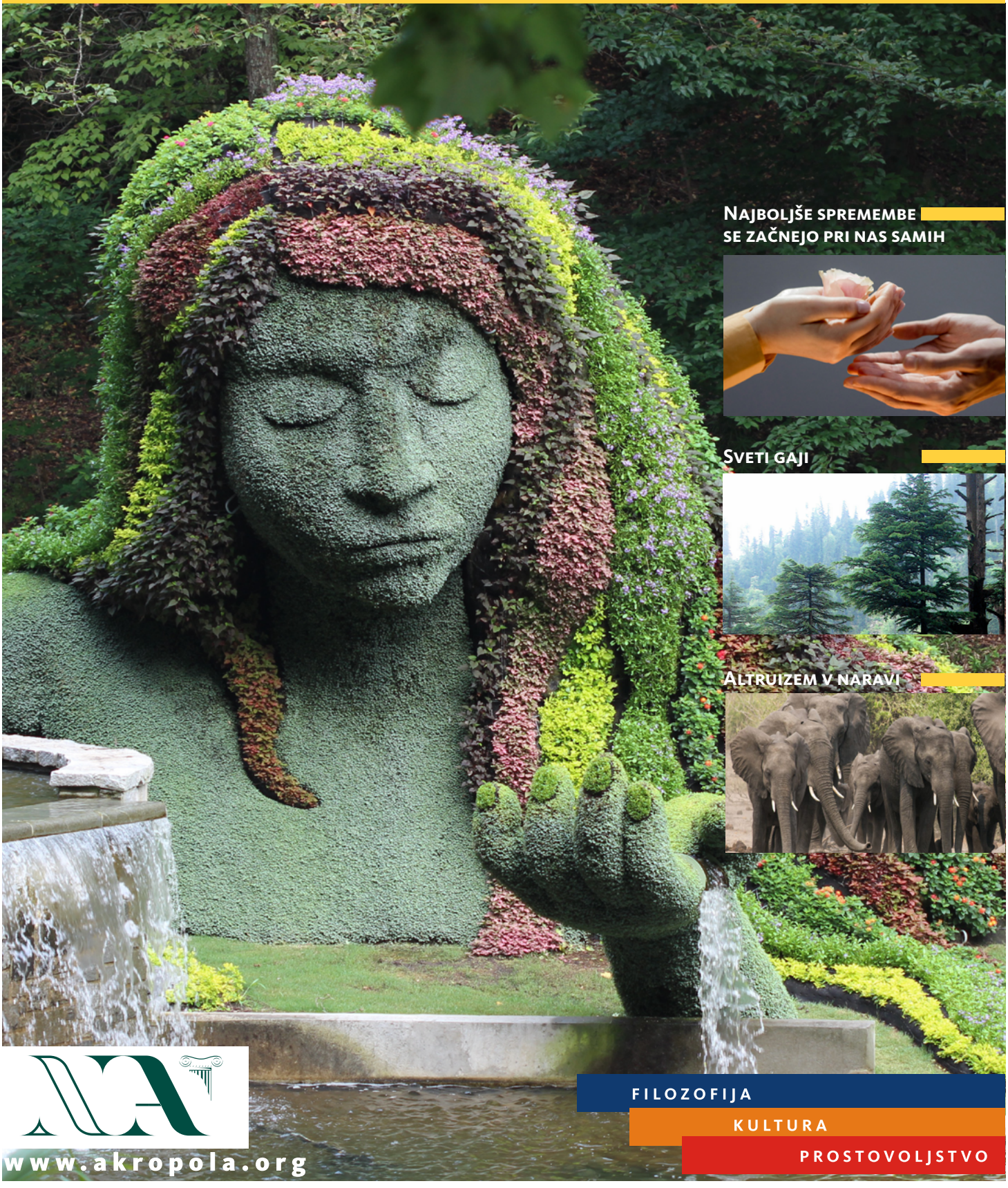
4/2026, ŠT. 122

AKROPOLITANEC

ZA BOLJŠEGA ČLOVEKA IN BOLJŠI SVET

Najboljše spremembe se začnejo pri nas samih

Sveti gaji

Altruizem v naravi

FILOZOFIJA

KULTURA

PROSTOVOLJSTVO

www.akropola.org

AKROPOLITANEC

APRIL 2026 | ŠT. 122

NOVA AKROPOLA | kulturno društvo
www.akropola.org

Wolfova 8, 1000 Ljubljana
070 601 651, 059 78 02 11
info@akropola.org

Tyrševa 7, 2000 Maribor
040 709 955
maribor@akropola.org

Odpiralni čas:
ponedeljek–četrtek 18.00–22.00

Ime revije: *Akropolitanec*
Založnik: Kulturno društvo Nova Akropola, Wolfova 8, Ljubljana
Odgovorni urednik: Stjepan Palajsa
Uredništvo: Andrej Praček, *urednik*, Nija Androjna, *grafično oblikovanje*, Barbara Krasnik, *prevodi*
Leto, mesec in številka izdaje: april 2026, št. 122, mesečnik
Kontaktni podatki: akropolitanec@akropola.org
ISSN 3023-9486

V TEJ ŠTEVILKI:

• DRUŽBA: 4
NAJBOLJŠE SPREMEMBE SE ZAČNEJO PRI NAS SAMIH

• SIMBOLIZEM: 6
GAIA (GAEA)~ MATI ZEMLJA

• NARAVA IN SVETO : 7
SVETI GAJI

• SOCIOBIOLOGIJA: 9
ALTRUIZEM V NARAVI

• TRADICIJA: 12
HAIKU: OBILJE V JEDRNATOSTI

• ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA: 14
ALKESTIDA IN HERAKLEJ

• REFLEKSIJA: 15
V RAZMISLEK

Naslovnica: *Boginja Zemlje, fotografija: Eric Yarnell, CC.*

BESEDA UREDNIKA

22. april, svetovni dan planeta Zemlje, vsako leto znova odpira prostor za razmislek. Ob tej priložnosti se vrstijo ekološke akcije, seminarji in pobude, ki opozarjajo na krhko ravnovesje našega okolja ter na nujnost sprememb, ki jih ne moremo več odlagati.

V tem duhu so se že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v Združenih državah Amerike dvignile množice – nepričakovano številne in dovolj glasne, da so bile slišane. Iz teh začetkov so ekološka prizadevanja prerasla v globalno gibanje. Nastajala je okoljska zakonodaja, sprejemali so se ukrepi, a grafi kljub temu vztrajno rišejo strmo naraščajočo črto onesnaževanja. Ta razkorak nas sili k neprijetnemu vprašanju: so naša prizadevanja prešibka ali pa je zagon industrializacije premočan? Zdi se, da smo še vedno daleč od ravnovesja med tem, kar od narave jemljemo, in tem, kar je sposobna obnoviti.

Tudi vsakoletne čistilne in zasaditvene akcije, ki jih večinoma nosijo "mali", predani posamezniki, le redko prinesejo otipljive spremembe. Zato se poraja dvom: ali ima takšno početje sploh smisel? In vendar – vsako dejanje, storjeno v prid naravi, ima svojo vrednost. Dvom ne izhaja iz njihove nepomembnosti, temveč iz njihove navidezne majhnosti v primerjavi z razsežnostjo problema. Prav ta majhnost marsikomu odvzame pogum. A vendar sta pogum in vztrajnost tista, ki iz drobnega tketa veliko. Kaj pa je veliko drugega kot preplet številnih majhnih delov?

Veliko dobro se vedno rodi iz majhnih, skrbno negovanih začetkov. Zato je treba dobro v človeku in družbi ne le ohranjati, temveč ga živeti – in ga nato širiti, dokler ne preseže sil, ki povzročajo škodo.

Staro tibetansko izročilo pravi: kdor ne more biti sonce, naj bo skromen planet. Tudi njegova, čeprav nežnejša svetloba, v temni noči pomaga osamljenemu popotniku, da ne zaide. Če torej tvoja dejanja niso silovita in daljnosežna, to še ne pomeni, da ne morejo biti dragocena.

Verjetno živimo v moralni noči zgodovine. Zato je zdaj, bolj kot kdaj koli prej, pomembno, da vsak posameznik, ki premore vsaj kanček občutljivosti, vztraja. Že zvestoba samemu sebi terja, da negujemo notranji plamen zrelosti. Tak človek ne ostane sam: s svojo nežno svetlobo prižiga druge. Ena luč zbudi drugo, te pa se postopoma povezujejo, dokler nekega dne skupaj ne zasijejo tako močno, da njihovega učinka ni več mogoče spregledati.

Vsak viden premik se namreč začne neopazno, v temi. Dolgo ostaja skrit, zbira moč v senci, dokler ne preraste v nekaj, kar postane vidno vsem.

Podobno je z ekološkimi in humanimi dejanji posameznika. Čeprav je njihov neposredni učinek pogosto komaj zaznaven, to ne pomeni, da so brez pomena. Pogosto le ne vidimo sadov svojih dejanj. A njihova nevidnost še ne pomeni njihove odsotnosti. Zato delujmo po tem, kar prepoznavamo kot prav – ne zaradi nagrade ali vidnega učinka, temveč zato, ker je to dobro in lepo. Nagrada pride, vendar redko v podobi, ki smo si jo vnaprej zamislili.

Naj nas torej trenutna relativnost ne zavede. Malo ali veliko – dobro ostaja dobro. Zaupajmo v dobro. Kajti z vztrajnimi, drobnimi koraki bomo nekoč dosegli tudi tisto, kar se danes zdi nedosegljivo.

Andrej Praček, *urednik*

"VEČ KOT SPREHOD" OB SVETOVNEM DNEVU ZEMLJE

Ob svetovnem dnevu Zemlje Nova Akropola v sodelovanju z društvom Šola Zdravja spodbujata preprosto, a pomenljivo gesto skrbi za naravo. Vabimo vas k sodelovanju v dobrodelni pobudi "VEČ KOT SPREHOD".

Izkušnje kažejo, da enkratne čistilne akcije same po sebi ne prinesejo trajnih sprememb, ki so edine smiselne. Resnična skrb za okolje nastaja skozi navado – skozi majhna a redna dejanja. Tako kot red v domu tudi čistoča našega okolja ni plod enkratnega dejanja, temveč izhaja iz ustreznega odnosa do prostora, v katerem živimo.

Iz tega razmisleka se je rodila ideja za projekt "VEČ KOT SPREHOD". Pobuda spodbuja, da lahko že vsak vsakdanji sprehod postane priložnost za majhno dejanje skrbi za naravo – da med potjo poberemo kakšen odpadek, ki ga srečamo. Cilj ni, da bi v enem dnevu veliko očistili, temveč, da bi krepili zavest, da narava potrebuje našo pozornost vsak dan.

SODELUJ IN SPODBUDI OSTALE!

POJDI NA SPREHOD IN SPOTOMA POBERI SMETI, KI JIH OPAZIŠ.
NA KONCU POSNEMI **FOTOGRAFIJO** ALI KRATEK **VIDEO** TER GA OBJAVI NA DRUŽBENIH OMREŽJIH S KLJUČNIKOM **#VECKOTSPREHOD.**

FOTOGRAFIJO ALI VIDEO LAHKO POŠLJEŠ TUDI NA **MARIBOR@AKROPOLA.ORG** IN S TEM DODATNO PODPREŠ OZAVEŠČANJE O SKRBI ZA NARAVO.

NOVA AKROPOLA
FILOZOFIJA - KULTURA - PROSTOVOLJSTVO

ŠOLA ZDRAVJA

NAJBOLJŠE SPREMEMBE SE ZAČNEJO **PRI NAS SAMIH**

DELIA STEINBERG GUZMÁN

Ni smiselno znova sestavljati seznama situacij, ki prizadenejo vse ljudi po svetu, saj so si mediji že zadali nalogo, da jih razglašajo. Prav tako pa bi s z njihovim ponavljanjem le povečevali zlo, ne da bi našli rešitve.

Najbolj presenetljiv je splošen način pristopanja k situaciji, ali vsaj način, kot je prikazan nam, ki lahko le malo storimo, da bi popravili tisto, kar se zdi brez takojšnje rešitve.

Tisti, ki so na položajih oblasti vseh vrst, si jemljejo pravico, da opozarjajo na napake. O tem ni dvoma. Toda vsi krivdo prelagajo na druge: na tiste, ki so v drugi skupini, v drugi stranki, v drugem intelektualnem ali radikalnem položaju.

To bi pomenilo, da ima vsak izmed njih pričakovano rešitev. Žal pa se poleg kritik in praznih obljub ne pojavi nič novega.

Vsak od drugih zahteva, da se spremenijo, ali da se umaknejo s svojih vplivnih položajev. Nihče ne prevzame pobude, da bi začel pri sebi; nihče ne poda konkretnega primera, kako so lahko in bi morali biti ljudje boljši, če res želimo doseči bolj pozitivno prihodnost od sedanjosti, v kateri živimo.

Mučno je gledati številne ljudi, ki vsak dan umirajo zaradi nebrzdanega fanatizma. In vsak dan se sprašujemo, ali ima kdo pravico ubijati tiste, ki ne mislijo enako, ali tiste, ki verujejo v drugačno obliko Boga. Mučno je gledati količino bogastva, ki kroži med redkimi, in revščino, ki tlači mnoge. Temu se pridružujeta še korupcija in izkoriščanje tistih, ki nimajo ničesar, ter prevare tistih, ki z dobrimi nameni prispevajo donacije.

ČE ŽELIMO STRPNOST, MORAMO ZAČETI TAKO, DA SMO BOLJ RAZUMEVAJOČI. ČE ŽELIMO REŠITI GOSPODARSKE PROBLEME, SE MORAMO NAUČITI PREVZEMATI ODGOVORNOSTI IN UPRAVLJATI LASTNE FINANCE, DAJATI ZGLED OD ZGORAJ NAVZDOL, NAMESTO DA TO ZAHTEVAMO OD TISTIH, KI NIMAJO VEČ NIČESAR, KAR BI LAHKO UPRAVLJALI.

Vsak želi živeti svoje življenje, ne da bi mu bilo mar, kaj se dogaja z drugimi … Nikoli ni bil rek bolj resničen: "Za menoj potop …". Kako dolgo lahko še tako nadaljujemo?

Očitno je, da se soočamo z resnimi problemi vseh vrst, ki vplivajo na svetovno prebivalstvo, planet Zemljo in prihodnje možnosti. Toda začeti moramo čim prej, če želimo živeti prihodnost, vredno tega imena. Začeti moramo pri sebi.

Vrednost filozofije, ki se udejanja v praksi, je v tem, da nas postavi pred lastno vest in nas kliče k zdravi notranji preobrazbi, namesto da bi karkoli zahtevala od drugih.

Če želimo strpnost, moramo začeti tako, da smo bolj razumevajoči. Če želimo rešiti gospodarske probleme, se moramo naučiti prevzemati odgovornosti in upravljati lastne finance, dajati zgled od zgoraj navzdol, namesto da to zahtevamo od tistih, ki nimajo več ničesar, kar bi lahko upravljali. Če nočemo biti okradeni, prenehajmo krasti ali izkoriščati priložnosti, ki vsebujejo moralne pasti. Če želimo živeti, ne dopustimo, da kdorkoli ubija nekaznovano.

ČE BI SE ODLOČILI BITI DOBRI IN VELIKODUŠNI PRED VSEMI DRUGIMI; ČE BI TO STORILI, TUDI ČE DRUGI TEGA NE STORIJO; ČE BI BILI ZADOVOLJNI Z ZADOVOLJSTVOM LASTNE VESTI; ČE BI MISLILI NA DRUGE IN NE LE NA LASTNO UDOBJE; ČE BI BILI RESNIČNO SVOBODNI, DA TAKO RAVNAMO, POTEM BI SE SVET SPREMENIL NA BOLJE.

Lahko je misliti, da bodo številna kazniva dejanja ostala v senci, ne da bi jih kdo odkril. Ali verjeti, da je dovolj ohranjati dobro podobo, da bi zgodovina zavila v ugodno smer. Ne, nujno je, da je vsak izmed nas strog sodnik samemu sebi, da vsak izmed nas postane dober zgled, velik ali majhen, in pokaže potencialno veličino, ki obstaja v človeku.

Če bi se odločili biti dobri in velikodušni pred vsemi drugimi; če bi to storili, tudi če drugi tega ne storijo; če bi bili zadovoljni z zadovoljstvom lastne vesti; če bi mislili na druge in ne le na lastno udobje; če bi bili resnično svobodni, da tako ravnamo, potem bi se svet spremenil na bolje.

Začeti moramo. Zakaj ne bi začeli prav zdaj? Vsako dejanje nosi v sebi vzgib ideje, ki ga navdihuje. Delujmo dobro in za dobro, in Dobro bo, po besedah filozofa Platona, našlo svoje mesto v tem svetu, ki si ga vsi delimo.

Delia Steinberg Guzmán (1943–2023), je bila mednarodna predsednica in pozneje častna predsednica Mednarodne organizacije Nova Akropola.

GAIA (GAEA)~ MATI ZEMLJA

PINAR AKHAN

V mnogih kulturah je obstajal koncept Matere Zemlje, Velike Matere, ki so jo častili na različne načine. V Egiptu je bila predstavljena kot Izida, ki doji Horusa, v Mezopotamiji kot Kibela, sedeča figura z levom na vsaki strani in velikimi prsmi, ki simbolizirajo rodovitnost ter zaščito pridelka in žita; medtem ko je bila v Rimu kot Tellus ali Terra Mater znana kot Mati Zemlja.

V grški mitologiji je bila Gaja (Gaia) znana kot Mati Narava, ki zagotavlja življenjsko silo za vsa bitja. Bila je prvobitna Mati Zemlja, iz katere je prišlo vse življenje. Po Heziodu je na začetku obstajal le Kaos, nato pa sta nastala

TELLUS MATER, RIMSKA BOGINJA ZEMLJE

IZIDA DOJI HORUSA

širokobokasta Gaja (Zemlja) in Eros (prvobitna ustvarjalna sila). Gaja je rodila sebi enakega, Urana (Nebo). Nato so nastali Titani in Titanide, iz katerih so nastali oceani, griči in vsi deli Zemlje. Bila je tudi pomembna boginja v drugi generaciji grških bogov in je svoje moči prenesla na drugo generacijo.

Kot arhetip Gaja predstavlja ravnovesje in harmonijo na Zemlji ter celovitost v vesolju. Gaja je simbol Zemlje, kjer je vse povezano in kjer se življenjska sila narave ohranja skozi ekosistem. Vlada vsem kraljestvom, vključno z minerali, živalmi in ljudmi, hkrati pa vlada tudi nad podarjanjem življenja.

SVETI GAJI

UBAI HUSEIN

Gozd ni zgolj izraz ali predstavitev svetosti, niti prostor, kjer bi se priklicalo sveto; gozd sam je svetost. Narava ni zgolj ustvarjena od Boga, narava je Bog. Kdor se giblje v gozdu, se lahko neposredno udeleži svetosti, jo doživi s celim telesom, jo vdihne in zadrži v sebi, pije sveto vodo kot živo obhajilo, zakoplje noge v svetost, odpre oči in je priča goreči lepoti svetosti.

– Richard Nelson

Indija ima dolgo tradicijo ustvarjanja in vzdrževanja svetih gajev. Po vsej državi je približno 1000 kvadratnih kilometrov nedotaknjenih svetih gajev, raztresenih na posameznih območjih. Gaji se razlikujejo po velikosti, od le nekaj dreves do velikih prostranstev gostih gozdov. Ležijo predvsem v hribovitih in gorskih območjih Indije, kot so Himalaja, Zahodni Gati in osrednja Indija, kjer so se ohranile nekatere starodavne prakse, ki včasih še vedno potekajo v svoji neokrnjeni obliki. Še danes so številne skupnosti predane varovanju svojih lokalnih gajev. V njih običajno nihče ne sme posekati drevesa, nabirati rastlin, ubiti živali, ptic ali poškodovati katere koli oblike življenja – vsa bitja v gaju ščiti tam bivajoče božanstvo. Sveti gaji so nekoč igrali ključno vlogo pri razvoju verstev po vsem svetu, saj so oblikovani skladno z najzgodnejšimi predstavami o enotnosti življenja v naravi, skupnosti in povezovanja z božanskim središčem ter virom življenja.

Ljudje častijo svete gaje že od paleolitika in jih s tem ohranjajo. V stari Grčiji in Rimu so ti sprva predstavljali templje na prostem. Mnogi so vključevali potoke in jezera, ki so prav tako veljala za sveta, in nihče ni smel loviti rib ali jih onesnaževati.

– Fazer, 1890

V Indiji je zelo malo dokazov o templjih v vedskem obdobju, prav tako jih ni veliko v predbudističnem obdobju.

Različni bogovi in boginje, ki jih je častilo avtohtono prebivalstvo Indije, niso bili vajeni prebivati v osamljenem vzdušju templjev; postavljeni so bili na prostem.

– Hastings, 1934

Še danes v mnogih vaseh v južni Indiji ni templjev za *gramadevato* oz. vaško boginjo. Božanstvo se lahko nahaja v senci velikega drevesa ali pa prebiva v majhnih svetiščih. V številnih vaseh ni postavljenega nobenega predmeta, ki bi predstavljal božanstvo, in drevo samo velja za utelešenje božanstva. Ena najbolj razširjenih in pomembnih tradicij

v današnji Indiji je zaščita fikusov. Med splošno znanimi vrstami najdemo banjanovec (*Ficus bengalensis*) in sveti figovec (*Ficus religiosa*), ki so posejani po podeželju. Ta drevesa so pogosto edina velika avtohtona drevesa, ki jih najdemo sredi mest.

> Sveti gaj je bil izvor templja, katerega stebri so bili sprva drevesa, prav tako pa izvor kasnejše krščanske cerkve, ki z razporeditvijo stebrov, poltemo v prostoru in mehko barvno svetlobo, ki se lomi skozi vitraže, še vedno spominja na takšen gaj.
>
> – Brosse, 1989

Poleg zgodovinskega, kulturnega in duhovnega pomena ne moremo zanemariti ogromnega ekološkega vpliva, ki ga imajo taki gaji. Študije svetih gajev razkrivajo, da so neprecenljivi zakladi ekološke in biološke vrednosti. V Indiji so to pogosto edini ostanki avtohtonega rastlinstva, katerega prisotnost v pokrajini je dramatično opazna na velikih izkrčenih in terasastih pobočjih. Na mojem nedavnem potovanju v Megalajo je bilo mogoče prvotno rastlinstvo najti le v svetih gajih, ki so raztreseni v majhnih žepih med obsežnimi nasadi kavčukovca, začimb in plantaž palme areka (*Areca catechu*). Zaradi velike rasti prebivalstva ti gaji ostajajo zadnje zatočišče za redke rastlinske in živalske vrste, ki so nekoč prekrivale ta območja.

> Sveti gaji verjetno predstavljajo najpomembnejšo ekološko tradicijo starodavne indijske kulture. Njihovo ohranjanje je dolga tradicija ohranjanja narave, ker ji pripisujemo duhovno razsežnost.
>
> – Krishna in Amrithalingam, 2014

Na planetu, kjer se zdi, da se človek danes nenehno bori za preživetje z maksimalnim izkoriščanjem vseh naravnih virov, se ključ do našega preživetja morda skriva v naši lastni preteklosti; v razumevanju vloge človeka kot sestavnega dela narave in ne kot opozicije ali tekmeca. Preživetje in razvoj človeka se ne nahajata nujno v odnosu do narave, ki sili k izbiri ali-ali (človek ali narava). Namesto tega bi bilo vredno preučiti temeljne etične in filozofske prakse različnih starodavnih civilizacij, kot so ameriški staroselci, Egipčani, Maji itd. Ti so se naučili ne le preživeti, ampak tisočletja uspevati v popolni harmoniji z okolico. Pravijo, da so babilonski gozdovi in mitski vrtovi izginili po izginotju človeštva iz doline. To podpira idejo o simbiotskem odnosu, ki ga je imel človek pri uporabi in vzdrževanju teh prostorov. Izginotje civilizacije se ne nanaša le na izginotje ljudi, temveč na celoten ekosistem, ki je podpiral življenje in negoval civilizacijo.

Ashton (1988), ekolog tropskih gozdov, o tradicionalnem indijanskem dojemanju svetosti v naravi pravi:

> Starodavna plemena naseljenih ljudi so se doživljala kot eno z naravnim svetom. Videli so se kot skrbnike in odvisne osebe. Prebivalci Indije še danes nadaljujejo s pridelovanjem osupljivo raznolikih pridelkov iz gozda. Gozdovi v gorah in porečjih so tradicionalno sveti; izviri in naravna pokrajina v njihovi bližini so pritegnili posebno čaščenje. Od naših predhodnikov izpred tisočletja se lahko skozi mitologijo, sociologijo in preučevanje starodavnih metod namakanja naučimo, da je ta sistem ohranjanja naravnega ravnovesja omogočil najintenzivnejše, a hkrati najbolj trajnostno kmetijstvo, kar si ga je človeštvo doslej zamislilo.

Preučevanje starodavnih besedil in filozofskih idej z vsega sveta kaže, da je človek edinstven člen v evolucijski verigi, z možnostjo jasnega razumevanja, od kod prihajamo, kam moramo iti in kaj moramo storiti tukaj danes, da bi prišli tja. Nenadoma se odpre povsem nova in osvežujoča perspektiva za sodelovanje z našim planetom in načinom, kako se povezujemo z drugimi bitji, ki ga naseljujejo.

Človeka od drugih živih bitij loči njegova sposobnost razmišljanja. S tem morda pride tudi odgovornost. Vloga človeka je podpora in nikoli izkoriščanje in uničevanje. Vsi smo del enega sveta in evolucija naše vrste je neločljivo povezana z vsem drugim v njem; pa naj bo to mineral, rastlina ali žival.

Izginotje svetih gajev ni naključje. Pravzaprav ga lahko razumemo kot neposreden odraz stanja našega odnosa do naravnega sveta. V delu z naravo kot neločljivim delom našega življenja se morda skriva skriti ključ, ki nam lahko pomaga prepoznati in udejanjati vlogo, ki jo imamo kot ljudje.

ALTRUIZEM V NARAVI

ADHIYAN JEEVATHOL

Spominjam se, da sem se pred nekaj leti na enem od predavanj na univerzi poučil o nenavadnih značilnostih *Dictyostelium discoideum* – znani tudi kot sluzasta plesen. Sluzaste plesni, ki jih ne smemo zamenjevati z glivičnimi plesnimi, so enocelični organizmi, ki se ob stradanju združijo v večcelično strukturo - vendar pa imajo za razliko od večceličnih organizmov, kot smo mi, celice v tej združitvi različne gene. Nekatere celice znotraj te strukture tvorijo pecelj, ki drži celice na vrhu, te celice pa tvorijo spore. Slednje lahko prenašajo svoje gene, medtem ko prve umrejo in se ne morejo razmnoževati. Zdi se torej, da celice, ki sestavljajo pecelj, žrtvujejo svoj reproduktivni potencial, da bi celicam, ki tvorijo spore, pomagale pri razmnoževanju. Z drugimi besedami, to, kar imamo tukaj, v tem skromnem mikrobu, ki ga lahko najdete v tleh zunaj, je primer altruizma.

Altruizem v živalskem svetu

Sluzasta plesen še zdaleč ni edini organizem v naravi, ki izkazuje altruizem, ki ga definiramo kot vedenje, ki škoduje akterju, koristi pa prejemniku. Na primer, zamorske mačke, vrsta opic, oddajajo alarmne klice, da opozorijo preostale v svoji skupini na plenilce - kljub temu, da s tem povečajo tveganje za napad nase. Vendar pa so glavni primer altruizma v naravi socialne žuželke, ki živijo v kolonijah, ki štejejo od 10 do 20 milijonov osebkov, odvisno od vrste. Člani vsake kolonije so običajno organizirani, razdeljeni v dve osnovni kasti: eno ali majhno število reproduktivnih žuželk in veliko število delavk, ki se odpovedo lastni reprodukciji, da bi vzgojile mladiče reproduktivne kaste. Te eusocialne družbe, kot jih imenujemo, so najvišja raven družbenosti, ki jo najdemo v naravnem svetu izven človeškega.

Evolucijski problem altruizma

Z evolucijskega vidika je to zagotovo zelo begajoče. Darwin je v delu *O nastanku vrst* zapisal, da se altruizem, ki se kaže v žuželčjih družbah, zdi "*zelo težko razložljiv*" in "*pravzaprav usoden za celotno mojo teorijo*". To pa zato, ker evolucija z naravno selekcijo predstavlja sliko narave, kjer je primarni cilj posameznika širjenje lastnih genov. Zato bi, teoretično, altruistično vedenje, ki očitno omejuje reproduktivni potencial posameznika, morala naravna selekcija odpraviti. Zakaj se je torej altruizem ohranil?

Skupinska selekcija kot prva razlaga

Prva teorija, ki je poskušala to razložiti in je pridobila veljavo, je bila teorija skupinske selekcije. Darwin je v delu *O nastanku vrst* predlagal vrsto skupinske selekcije. Skupinska selekcija trdi, da naravna selekcija ne deluje le na individualni ravni, temveč tudi na ravni skupin. Teoretično bi bilo torej za takšne skupine koristno, če bi imele bolj altruistične posameznike, saj bi jim to omogočilo, da v konkurenci premagajo disfunkcionalne skupine, ki jih sestavljajo nasprotujoči sebični posamezniki. Vendar pa sta John Maynard Smith in G. C. Williams v šestdesetih letih prejšnjega stoletja s podporo matematičnih modelov trdila, da skupinska selekcija ni dovolj močna evolucijska sila, da bi sebičnim posameznikom preprečila izkoriščanje in premagovanje altruistov v konkurenci. Tako bi se sebični posamezniki sčasoma razmnožili, zaradi česar bi v skupini ostalo le malo altruistov.

Sorodstvena selekcija: razlaga na ravni genov

Z drugačnim pristopom so poskušali naravno selekcijo znižati na nižjo raven od posameznika – raven genov. Teorijo, znano kot sorodstvena selekcija, je leta 1964 predlagal W. D. Hamilton. Preprosto povedano, teorija pravi, da so organizmi toliko bolj altruistični, kolikor bolj so si sorodni. Empirične študije so to potrdile. Ptice pomočnice pogosteje vzrejajo mladiče svojih sorodnikov kot pa tujcev. Pri eusocialnih žuželkah imajo številne kolonije, zlasti kožekrilcev (ose, mravlje in čebele), haplodiploidni sistem določanja spola, kar pomeni, da vsa oplojena jajčeca z dvema paroma kromosomov (diploidna) postanejo samice, medtem ko vsa neoplojena jajčeca z enim parom kromosomov (haploidna) postanejo samci. Posledično si sestre delijo identične kopije očetovih genov, saj ima on le en par kromosomov in polovico materinih genov. To ustvarja edinstveno stanje, ko so si sestre v povprečju bolj sorodne kot hčere svojim materam. Zato je za delavko evolucijsko koristno, da se odpove lastnemu reproduktivnemu potencialu in pomaga svoji matici ustvariti več sester kot način razmnoževanja svojih genov.

Recipročni altruizem

Vendar pa obstajajo primeri, ko lahko nesorodni organizmi pokažejo altruizem. Klasični primer tega so vampirski netopirji, ki si delijo krvne obroke s stradajočimi sostanovalci, ki si sami ne morejo najti hrane. Vendar se zdi, da v takih primerih obstaja določena stopnja vzajemnosti, saj študije kažejo, da netopirji pogosteje hranijo sostanovalce, ki so jim v preteklosti pomagali.

Omejitve obstoječih teorij

Trenutno sta sorodstvena selekcija in recipročni altruizem prevladujoči paradigmi pri razlagi altruizma v naravi. Vendar pa ima sorodstvena selekcija, čeprav je splošno sprejeta, v znanstveni skupnosti tudi svoje kritike. Ti kritiki so ugotovili, da obstaja veliko organizmov, ki so razvili eusocialnost, ne da bi imeli zgoraj opisani mehanizem določanja spola s haplodiploidijo. Mednje spadajo nekatere vrste hroščev, termiti in goli peskar. Zato teh primerov sorodstvena selekcija ne pojasnjuje tako dobro. Namesto tega ti kritiki menijo, da selekcija deluje hkrati na več ravneh: na ravni gena, posameznika in skupine. Na primer, sprva, ko se kolonije šele vzpostavljajo, je lahko koristno ohraniti visoko stopnjo sorodnosti med posamezniki, da bi odvrnili sebičnost. A ko kolonije dozorijo in postanejo uspešnejše, je lahko zanje bolj koristno, da imajo večjo genetsko variabilnost, da je skupina

kot celota bolj odporna na morebitne bolezni. Zato, tako kot pri večini znanstvenih teorij, ki so navsezadnje modeli zapletene resničnosti, poteka nenehna razprava in nenehno izpopolnjevanje.

Ali evolucijska razlaga razvrednoti altruizem?

A zdi se, da je sorodnost med posamezniki igrala veliko vlogo pri razvoju altruizma. Zaradi tega so nekateri ljudje prepričani, da to razvrednoti altruizem, saj ga evolucijska teorija predstavlja kot pameten način prenosa genov ali le kot primer odloženega lastnega interesa v primeru recipročnega altruizma.

Ali je tako slabo, da je altruizem lahko koristen za preživetje vrste? Ali ne bi morali biti zadovoljni, da preučevanje narave veliko govori v prid altruizmu? Veliko težje bi bilo argumentirati v prid altruizmu, če bi modrost narave pokazala, da je to brezploden ideal. Namesto tega je jasno, da sta altruizem in sodelovanje del narave in ne koncept, ki si ga je izmislilo zgolj človeško bitje. Altruistično vedenje torej ni nekaj, kar je v nasprotju z naravo, ampak je v skladu z njo.

Altruizem in zavestna izbira

Pomembno je razlikovati med mehanizmom, s katerim se je altruizem razvil, in načinom, kako ga lahko uporabljajo zavestna bitja. Tudi pri drugih živalih opazimo vedenja, ki presegajo preprosto evolucijsko razlago. Na primer, sloni kažejo vedenje, ki ga interpretiramo kot žalovanje za mrtvimi člani črede.

Tudi človek ima sposobnost, da svoj altruizem zavestno razširi. Darwin je zapisal, da se z razvojem civilizacije naš občutek pripadnosti širi – od majhnih skupin do celotnega človeštva.

Zaključek

Zaključimo lahko, da sta altruizem in sodelovanje del narave. Nista v nasprotju z evolucijo, temveč sta njen sestavni del. Zato altruistično vedenje ni nekaj nenaravnega, ampak nekaj, kar je v skladu z zakonitostmi življenja. Bolj kot smo razviti in bolj kot se zavedamo medsebojnih vezi, bolj naraven nam je altruizem.

HAIKU: OBILJE V JEDRNATOSTI

TRISHYA SCREWVALA

Japonska pesniška oblika haiku je zelo jedrnata pesem, ki predstavlja preprostost. Je ena najbolj prepoznavnih in priljubljenih oblik današnje poezije in je potovala daleč preko meja Japonske, pisatelji pa so pisali haikuje v španščini, angleščini in celo bengalščini, kot je razvidno iz del Nobelovega nagrajenca Rabindranatha Tagoreja. Prvotno se je razvila iz zelo formalne, kolaborativne pesniške oblike, imenovane *renga*, ki je bila priljubljena na srečanjih srednjega razreda v 7. stoletju. Začetni verz *renge*, znan kot *hokku*, je obsegal le 17 onjijev ali zvočnih simbolov in je sledil tradicionalnemu ritmičnemu vzorcu treh stavkov, od katerih ima vsak 5, 7 in 5 zlogov. Leta pozneje se je ta uvodni verz uveljavil in postal znan kot haiku. Haiku kljub svoji kratkosti spodbuja globoko spoštovanje do življenja v vseh njegovih pojavnih oblikah. Kaj je v tej jedrnati pesniški obliki takega, kar ponuja tako globok vpogled in modrost?

Matsuo Bashō, pionir haikuja in eden njegovih največjih mojstrov, je govoril o poeziji kot o rezultatu sloge med pesnikom in izkušnjo – verz postane medij, s katerim poskuša pesnik prenesti izkušnjo. Bashō pravi: *"Pojdi k boru, če želiš izvedeti več o boru, ali k bambusu, če želiš izvedeti več o bambusu. In pri tem moraš pustiti lastno preobremenjenost s samim seboj ... Ne glede na to, kako dobro je formulirana tvoja poezija, če tvoj občutek ni naraven – če sta objekt in ti ločena – potem tvoja poezija ni prava poezija, ampak zgolj tvoj subjektivni ponaredek."* Za razliko od bolj okrasne poezije prejšnjih klasičnih obdobij Bashō tukaj govori o potrebi, da je pesnik transparenten, da se osvobodi ega, ločenega občutka lastne identitete in zlasti svojih iluzornih čustev in občutkov. Pri tem lahko bralec dobi neposreden dostop do okna v bistveno naravo objekta ali trenutka.

Pravijo, da so številni vidiki japonske kulture, vključno s čajno slovesnostjo, ikebano in samurajskim kodeksom vedenja, zaznamovani z globokim spoštovanjem do oblike. Nekateri dojemajo strogo upoštevanje natančnega števila zlogov v haikuju ali potrebo po vključitvi kiga, "sezonske besede", ki nakazuje letni čas, kot togo in omejujočo. Medtem ko so sodobni pesniki pri teh pravilih bolj fleksibilni, tradicionalni haiku lepo dokazuje, da je oblika pomembna, saj je sredstvo, s katerim se dotaknemo bistva izkušnje. Pesnik, oropan vsega razen absolutno bistvenega, se je prisiljen osredotočiti na posamezen trenutek z vsemi njegovimi niansami in podrobnostmi, ki se izgubijo v trenutku, ko ga naš um razredči z mislijo, idejo ali čustvom. Prav ta ostra osredotočenost zaradi polnega zavedanja in srčne prisotnosti tukaj in zdaj pesniku omogoča, da izrazi najglobljo naravo predmeta ali izkušnje. Morda je prav to tisto, zaradi česar se haiku loči od drugih pesniških oblik.

Drugi značilni vidik japonske tradicije je močan občutek povezanosti z naravo. Cvetenje češnje ali začetek zime se ne dojemata kot pojav, ki je ločen od človeških vrednot ali čustev. Vsaka omemba narave v haikuju je torej povabilo k občutku enotnosti s tistim, kar je veliko večje od našega individualnega jaza. Služi kot opomnik na minljivost življenja in bralca spodbuja, da se uskladi s svojimi spreminjajočimi se okoliščinami.

lastnik češnjevih cvetov
se spremeni v kompost
za drevesa

– Utsu

Poleg *kiga* tradicionalni haiku pogosto vključuje *kireji* ali "rez" v zadnji vrstici pesmi, ki pesniku omogoča, da poudari ali doda povsem novo dimenzijo na videz vsakdanjemu predmetu ali podobi. *Kireji* bralcu omogoča, da doživi pojav, ki bi sicer ostal popolnoma neopažen. In bralec to stori z večjim pomenom in zavedanjem, s čimer razkrije izjemnost, ki je latentna v vsakem na videz običajnem trenutku.

rumen papir
cikcakaste linije na tleh
gola drevesa

– William J. Higginson

Morda se zdi protislovno, saj gre za močno strukturirano obliko na eni strani in občutek prostora in "praznine" – osrednjega načela zen budizma – na drugi. Ker je haiku nastal kot uvodna kitica veliko daljše renge, oblika pogosto daje vtis nepopolnega ritma, kar pušča dovolj prostora za neizrečeno. Tišina je zgovorna in ima meditativno lastnost, ki bralca vabi k branju med vrsticami in sodelovanju, prikliče v spomin lastne izkušnje in ga spodbuja k aktivnemu zaznavanju bogastva pesnikovega izraza, namesto da bi mu bilo rečeno, kaj naj misli ali čuti ali na kaj naj usmeri svojo pozornost.

Ta paradoks oblike in podobe povzroči razpad običajnih asociacij pri bralcu, kar mu omogoči, da opusti svoje skrbno opredeljene miselne vzorce in ideje, tako da um postane ogledalo namesto leče. Morda je to ključna skrivnost sposobnosti haikuja, da poglobi kontemplativno občutljivost tako pri bralcu kot pri pisatelju.

Očitno je, da haiku daje edinstveno prednost prenosu pristne izkušnje bralcu pred pesnikovo jezikovno spretnostjo in v svoji jedrnatosti zahteva disciplino, skupaj z globoko občutljivostjo in sposobnostjo združitve s svetom okoli nas. Pisanje haikuja torej vključuje umetnost pozornosti. Modrost, ki je zavita v njegove besede, ne izvira iz domiselnosti, temveč iz pisateljeve sposobnosti opazovanja in izražanja stvari takšnih, kot so, ter iz bralčeve sposobnosti dojemanja notranjega bistva stvari. Kot vsaka velika umetniška oblika je tudi proces branja in pisanja haikuja potovanje navzven, s koreninami, ki so izrazito notranje.

RIMSKA NEKROPOLA V ŠEMPETRU ~ ALKESTIDA IN HERAKLEJ

STJEPAN PALAJSA

V Savinjski dolini stoji eden najdragocenejših antičnih spomenikov Evrope – rimska nekropola v Šempetru. Čeprav jo umetnostni zgodovinarji opisujejo kot "najlepšo nekropolo zunaj Apeninskega polotoka", ostaja v slovenski zavesti skoraj neopažena.

Šempeter je več kot arheološko najdišče. Je možen slovenski Eleuzis – prostor, kjer bi se lahko znova učili gledati svet z očmi, ki vrednosti ne merijo po materialnem, temveč po večnem.

Predstavitev motiva:

Alkestida in Heraklej

Eden med prizori, ki ga vidimo na Vindonijevi grobnici, govori o brezmejni ljubezni žene do svojega moža. Zgodba pripoveduje, da naj bi Admet, kralj Tesalije, moral umreti Toda zaradi njegove pravičnosti in dobrote je bogu Apolonu uspelo doseči dogovor z mojrami, boginjami usode, da živi še naprej, če bo nekdo drug prostovoljno odšel v smrt namesto njega. Čeprav so ga vsi spoštovali in imeli radi, nihče ni hotel umreti za svojega kralja, niti njegovi ostareli starši. Edina, ki je sprejela smrt namesto Admeta, je bila njegova zvesta žena Alkestida. Toda ta zgodba ima srečen konec. Pred pretečo smrtjo jo je rešil heroj Heraklej, ki se je moral spopasti s Tanatosom, bogom smrti, in ga premagati.

Ko se je Alkestida spet vrnila med žive, je bila popolnoma spremenjena – videti je bila veliko mlajša in lepša kod kadar koli (čeprav je bila že pred tem daleč znana po svoji lepoti).

Grki so s tem želeli sporočiti, da prava ljubezen, ki je šla skozi težke preizkušnje, popolnoma spremeni človeka ter mu da nekakšno nadzemeljsko lepoto in milino. Lepoto, ki jo imajo samo plemeniti in dobri ljudje. Heziod je Alkestido zaradi njene brezmejne ljubezni razglasil za največjo med vsemi ženami.

Izdelovanje arheoloških replik je del projekta Nove Akropole za promocijo rimske nekropole v Šempetru. Oglej si!

RIMSKA NEKROPOLA, ŠEMPETER, 2. STOL.

V razmislek ...

तत् त्वम् असि - TAT TVAM ASI
TO SI TI

NARAVA VEDNO
NAJDE POT

Ne bojte se.
Ljudje ne verjamejo v vas.
In vse dokler ne
verjamejo,
vas ne morejo videti.

STORIMO NEKAJ
ZA PRIHODNJE GENERACIJE
TUDI ČE NE BOMO DOČAKALI
SADOV SVOJIH DEJANJ

Veliki duh je v vseh stvareh:
je v zraku, ki ga dihamo.
Veliki duh je naš oče, zemlja pa je naša mati.
Ta nas hrani; to, kar mi dajemo njej, nam ona vrača.

"Veliki grom", Wabanaki Algonquin